

ARTUR LIS

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

artur.lis@kul.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4613-0671>

Bożena Anna CZECH-JEZIERSKA, *Prawo rzymskie w Polsce Ludowej (1944–1989). Edukacja, polityka naukowa, ideologia*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2024, ss. 673.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rnp26361.6>

Monografia Bożeny Anny Czech-Jezierskiej stanowi jedno z najbardziej doniosłych opracowań z zakresu historii nauki prawa, jakie ukazały się w ostatnich latach w polskiej literaturze historycznoprawnej. Autorka podejmuje problem dotąd rozproszony, opisywany fragmentarycznie i najczęściej marginalnie, a mianowicie funkcjonowanie prawa rzymskiego w realiach Polski Ludowej. Przedmiotem jej analizy jest nie tylko sama obecność romanistyki w dydaktyce uniwersyteckiej i badaniach naukowych, lecz także całokształt uwarunkowań politycznych, instytucjonalnych i ideologicznych, które wpływały na miejsce tej dyscypliny w systemie nauki.

Już sam zakres pracy – obejmujący niemal pół wieku historii polskiego szkolnictwa wyższego – przesądza o jej wysokim stopniu trudności badawczej. Autorka mierzy się z materią wyjątkowo złożoną: zmiennością polityki naukowej, ewolucją programów studiów, presją ideologiczną oraz zróżnicowanymi postawami środowiska romanistycznego. Na tym tle prawo rzymskie jawi się jako dyscyplina szczególna: głęboko zakorzeniona w tradycji europejskiej, a jednocześnie narażona na ideologiczną reinterpretację w systemie marksistowsko-leninowskim.

Pierwsza część pracy, poświęcona miejscu prawa rzymskiego w edukacji prawniczej, w sposób przekonujący ukazuje paradoks tej dyscypliny w Polsce Ludowej. Z jednej strony była ona krytykowana jako „burżuazyjna” i nieprzy-

stająca do potrzeb ustroju socjalistycznego, z drugiej jednak – pozostawała stałym elementem programów studiów prawniczych. Autorka drobiazgowo rekonstruuje zmiany w wymiarze godzin, formach nauczania oraz w strukturze programów, wskazując, że proces marginalizacji romanistyki miał charakter stopniowy i nigdy nie doprowadził do jej całkowitego wyeliminowania. Prawo rzymskie pełniło bowiem funkcję formacyjną, bez której kształcenie prawników traciłoby swój klasyczny, europejski fundament.

W dalszej części monografii szczególnej uwadze poddana została polityka naukowa państwa wobec badań romanistycznych. Autorka ukazuje mechanizmy kontroli nauki: system planowania badań, wymogi ideologiczne wobec tematów prac naukowych, procedury awansowe oraz rolę instytucji centralnych. Na tym tle romanistyka jawi się jako dyscyplina tolerowana, lecz sytuowana na obrzeżach priorytetów badawczych. Czech-Jezińska trafnie zauważa, że historyczny charakter prawa rzymskiego paradoksalnie chronił je przed radykalną ingerencją, jednocześnie jednak spychał je na pozycję „nauki drugiego planu”.

Jednym z najciekawszych fragmentów pracy jest analiza wpływu ideologii na interpretację prawa rzymskiego. Autorka ukazuje, w jaki sposób marksistowska metodologia narzucała schemat postrzegania prawa antycznego jako narzędzia dominacji klasowej i systemu wyzysku. Jednocześnie jednak unika uproszczonej narracji o pełnej ideologicznej kolonizacji romanistyki. Przekonująco pokazuje, że wielu badaczy stosowało strategię adaptacyjną: deklaratywne podporządkowanie językowi ideologicznemu łączyli z zachowaniem tradycyjnego warsztatu historyczno-prawnego. Ta dwoistość postaw pozwoliła zachować ciągłość badań i dydaktyki, mimo nieustannej presji politycznej.

Na wysoką ocenę zasługuje warsztat naukowy Autorki. Podstawą rozważań jest bardzo szeroka baza źródłowa, obejmująca archiwa państwowe i uniwersyteckie, akty normatywne, dokumenty ministerialne, programy studiów oraz bogatą literaturę przedmiotu. Analiza materiału źródłowego została przeprowadzona z dużą starannością, a wnioski formułowane są ostrożnie, bez skłonności do publicystycznych uogólnień. Praca ma charakter syntetyczny, co przy jej objętości i różnorodności poruszanych zagadnień należy uznać za znaczące osiągnięcie.

Pewne wątpliwości może budzić relatywnie mniejsze wyeksponowanie wewnętrznych debat dogmatycznych w obrębie romanistyki. Zagadnienia recepcji prawa rzymskiego w prawie cywilnym czy sporów *stricte* metodologicznych pojawiają się na dalszym planie. Nie jest to jednak mankament zasadniczy, lecz

raczej konsekwencja świadomie przyjętej perspektywy badawczej, skoncentrowanej na relacjach nauki z władzą i ideologią.

Monografia Bożeny Anny Czech-Jezierskiej wypełnia istotną lukę w badaniach nad historią nauki prawa w Polsce. Ukazuje prawo rzymskie jako trwały element kultury prawnej, który – mimo prób marginalizacji i ideologicznej reinterpretacji – zachował swoje znaczenie edukacyjne i symboliczne. Jest to praca ważna nie tylko dla romanistów, lecz także dla wszystkich badaczy zainteresowanych funkcjonowaniem nauki w systemach niedemokratycznych.

Recenzowana książka zasługuje na bardzo wysoką ocenę jako opracowanie rzetelne, źródłowo bogate i metodologicznie dojrzałe. Bez wątpienia stanie się ona trwałym punktem odniesienia w badaniach nad dziejami polskiej romanistyki i historią nauki prawa w XX wieku.